

Valdeta KASAPI & Hidajete AZIZI

**ROLI I GRUAS SHQIPTARE NGA KOSOVA DHE
MAQEDONIA E VERIUT NË NGRITJEN E VETËDIJESIMIT
KOMBËTAR**

Roli i gruas shqiptare në vetëdijesimin kombëtar është i rëndësishëm, herë-herë edhe themeltar në shumë fusha të veprimit, qoftë në atë sociale, kulturore e arsimore, njashtu edhe në atë politike. Ajo vazhdon të veprojë pavarësisht sakrificës dhe diskriminimit me të cilën është ballafaquar përgjatë historisë. Në krahasim me periudhat e ndjeshme shoqërore e politike nëpër të cilat ka kaluar gjatë pushtimit osman e gjatë pushtimeve të njëpasnjëshme sllave, ku gruaja shqiptare kishte të drejta formale, ndërkaq përvoja e saj politike ishte e limituar dhe e pakënaqshme, në periudhën e luftërave për pavarësinë e Kosovës e deri në shpalljen e pavarësisë, gjendja ka ndryshuar ndjeshëm në kuptimin e përqafimit të hapave të saj drejt jetësimit të shtetit të Kosovës.

Duke iu referuar faktit se populli shqiptar tejkaloi periudha të vështira historike, duke përballuar sfida dhe vuajtje si rezultat i pushtimit, diskriminimit, luftërave apo regjimeve të diktaturave, gratë shqiptare në Kosovë e rajon (Maqedoni e Veriut) kanë shfaqur qëndrueshmëri dhe krenari në momente të vështira dhe asgjë nuk i ka ndaluar në vazhdimin e luftës për liri, për fjalën shqipe dhe për të drejta të tjera. Disa nga këto gra që i kemi në mesin tonë, sot i gëzojnë bashkë me brezat e rinj këto të drejta për të cilat u sakrifikuan, ndërsa të tjerave që kanë lënë gjurmë në histori, ua kemi borxh t'i rikujtojmë për vlerat e tyre që shërbejnë si udhërrëfyes për brezat e rinj.

Gratë që shënuan themelet e gjuhës shqipe - fara e ngritjes së vetëdijes kombëtare

Sot ne shkruajmë e flasim me një gjuhë e alfabet të njësuar për të cilat dy gra, figura kyçe si Sevasti e Parashqevi Qiriazi rrezikuan jetën e tyre dhe të familjes. Përveç pjesëmarrjes në cilësinë e delegates në Kongresin e Manastirit ku u vulosën shkronjat shqipe, Parashqevi Qiriazi krijoi edhe himnin e alfabetit shqip.¹ Kështu, ALFABETI i gjuhës shqipe u bë i vetmi në botë që kishte një himn.² Figura e manastirases Sevasti Qiriazi u dallua si simbol i reformave arsimore, i patriotizmit dhe i vetsakrificës. Këtë e dëshmon edhe fakti i hapjes së shkollës së parë shqipe për vajza, në Korçë, në vitin 1917. Mbetet hap i rëndësishëm drejt modernizimit, emancipimit dhe arsimimit të gruas shqiptare. “Unë jam shqiptare. Ky përbën faktin më të rëndësishëm të jetës sime, madje më të rëndësishëm se edhe familja, pasi të qenët e ndërgjegjshme për të më krijoi ndjesinë e gjallë të asaj që duhet të bëj duke i dhënë kështu qëllim jetës sime. Ky fakt përcaktoi si sfondin gjeografik, ashtu edhe atë historik dhe më ka dhënë interesimin tim kryesor si dhe idealin tim aq herët në jetën time sa mund të mbaj mend: të ngrija popullin tim drejt shkollimit dhe pavarësisë”.³

Gruaja, duke qenë shtyllë e vatrës, e familjes e mbjelljes së vlerave njerëzore për fëmijët e vet, ajo do të dijë të jetë fare e aftë edhe shtyllë e kombit e vatanit. E pranishme në krye të fronit për rezistencë, për liri, demokraci, pavarësi, po edhe në krye të jetësimit të institucioneve tona, vazhdon sot e gjithë kohën me krenari të luajë rolin e saj ashtu siç duhet. Së këndejmi, epiteti burrëreshë mbase nuk do të ishte një epitete i duhur për gruan, sepse jo rrallë, ajo i kalon përmasat e këtij epitete. Roli i saj aktiv në lëvizjet dhe në protestat politike për të drejtat dhe liritë e tyre dhe të kombit shqiptar, e dëshmon këtë. “Gruaja është më shumë se një qenie estetike. Ajo

¹ Xhevat Lloshi, Gjergj Qiriazi në Kongresin e Manastirit, vëll. II - Dokumente dhe shkrime, Shkup, ITSHKSH, 2019, 459.

² David Hosaflook, *Origjina e panjohur e Himnit të Alfabetit*, Instituti i Trashëgimisë Kulturore dhe Shpirtërore të Shqiptarëve, 22 nëntor 2018, Shkup 7-8.

³ *Jeta Ime*, Jetëshkrim i pabotuar i “Mësueses së Popullit” Sevasti Qiriazi-Dako, përkthyer nga Holger Dashi, Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve, Instituti për Studime Shqiptare dhe Protestante, Shkup 2016, 13.

është një qenie intelektuale dhe emocionale, që i jep vlerë jetës dhe kulturës”.⁴

Kontributi ideopolitik i grave shqiptare

Në vargun kronologjik të ngjarjeve të viteve të 80-ta e deri më sot, gruaja shqiptare është e pranishme në çdo fushë. Në sferën ideopolitike, misioni i saj ka qenë një, kauza e lirisë, e çlirimit, e bashkimit dhe e përparimit. Këtë mision kishte edhe gruaja shqiptare nga Maqedonia e Veriut të cilën që në demonstratat e ‘81-tës në Kosovë, e gjejmë krah për krah me gruan nga Kosova e gjetiu.⁵ Kujtojmë këtu Teuta Bekteshi-Ajetin nga Kumanova, Trëndelinë dhe Osmanije Labënishtin nga Struga, Mukadese Musain e Bardha Hidri-Tominajn gjithashtu nga Struga, Memnune e Gonxhe Ushtelencën nga Dibra, Fikrije Mehmetin nga Kërçova, Gjyltene Avazin nga Ohri e të tjera. Teutë Bekteshin e gjejmë në strukturat e organizuara studentore si një ndër zëdhënëset më të shquara të protestës studentore që në vitin 1978, atëherë studente e vitit të katërt në Fakultetin e Mjekësisë në Universitetin e Prishtinës.

Së bashku me Teuta Hadrin, Saime Isufin, Remzie Limanin, Naime Maqestenën, Flora Ramadanin e të tjera, është pjesë e celulave të para të cilat po përgatiteshin të funksiononin më vonë si një organizatë e përbashkët. “Para se të futeshim në celulë, ne kemi pasur prova të ndryshme, na është dhënë literaturë përkatëse, janë realizuar diskutime të shumta dhe na janë dhënë detyra për aksione, përmes të cilave është konstatuar për gatishmërinë tonë”, - thotë Teuta Bekteshi.⁶ Në demonstratat e vitit 1981, atëherë kur kulmon revolta studentore e bëhet gjithëpopullore, Teuta Bekteshin e gjejmë si pjesëmarrëse të drejtpërdrejtë. Për këto demonstrata thotë se paraprakisht është punuar shumë, “duke krijuar grupe me gra që rrjedhin nga familjet patriotike, të disiplinuar, që e njohin sakrificën për liri dhe komb. Grupi i cili është zbuluar ka pasur pasoja të rënda. Anëtarët e grupit jo vetëm që janë arrestuar, por edhe janë torturuar

⁴ Simone de Beauvoir, “The Second Sex”, 1949, 51-52.

⁵ Rreth kontributit të tyre shih më tepër edhe tribunën “Gruaja, zë rezistues i ilegales dhe luftës për liri”, në linkun: <https://www.itsh.edu.mk/gruaja-ze-rezistues-i-ilegales-dhe-luftes-per-liri-tribune-ne-itshksh>. 1 prill, 2022.

⁶ Intervistë e realizuar me Teuta Bekteshi-Ajetin, (prill 2023, Kumanovë).

familjet e tyre. Për fat të mirë, grupi ynë nuk është zbuluar, sepse kemi qenë tejet të vëmendshëm. Grupet kanë qenë krejtësisht të ndara me qëllim që të mos zbulohemi nga ana e pushtetit të atëhershëm”.⁷ Megjithatë, për pjesëmarrjen në demonstrata, ajo do të vuajë tri herë radhazi dënimin me burg (në burgun e Mitrovicës, të Lipjanit e të Prishtinës, nga viti 1982-1985)⁸ ku do të torturohet jo vetëm nga aspekti fizik, por edhe psikik.⁹

Vuajtjet me burg e bëjnë edhe më rezistuese dhe më të vetëdijshme se të hasmëruar ndërmjet vete nuk mund të arrihet uniteti në rrugën për liri. Misioni, “kauza e lirisë, e çlirimit, e bashkimit, është mision që vazhdon. Kurrë nuk kurorëzohet misioni, misioni vazhdon. Kauza e lirisë do të vazhdojë tërë jetën, sepse ende po ballafaqohemi me padrejtësi të ndryshme, me kufizim lirie në të gjitha fushat, edhe sot nuk ke liri, ke liri të cunguar”, - shprehet sot Teuta Bekteshi-Ajeti.¹⁰ Teutën do ta gjejmë të përfshirë edhe në misionin e paçmuar të pajtimit të gjaqeve në një kohë kur përfshirja e gruas në mesin e shumë burrave në një mision të tillë ka qenë pothuajse e paimagjinueshme për shkak të mendësisë patriarkale që akoma ishte e thekuar në disa treva ku jetonin shqiptarët. Si e vetmja grua nga Maqedonia e Veriut, në vitin 1991, e caktuar nga grupi i Prishtinës (ndërkohë që kanë ekzistuar disa grupe), Teuta Bekteshin e gjejmë në misionin e pajtimit të gjaqeve edhe në Drenicë e Prishtinë, përpos në Llojan e në Sllupçan, ku për herë të parë u falën tri gjaqe.¹¹ Aktiviteti i saj vazhdon edhe me ndihmën që jep në menaxhimin e krizës së refugjatëve në vitin 1990 dhe me përfshirjen e saj në shoqata të

⁷ Po aty.

⁸ Shih shtojcën nr. 1 me dëshmitë e aktgjykimeve dhe aktvendimeve: Rexh. I. Nr. 4196/2; P .nr. 3/83; Nr. 275/84 që figurojnë “Në emër të popullit”.

⁹ Për mënyrat çnjerëzore të torturës me kërbaç, me rrymë, me futjen e kokës në ujë e tortura të tjera që janë ushtruar ndaj saj, flet vetë Teuta Bekteshi-Ajeti në intervistën e realizuar me të.

¹⁰ Gjatë viteve ‘86-‘90, atëherë kur nuk ka pasur shumë aksione për shkak të burgosjes e vrasjes së shumë aktivistëve, ajo vazhdon aktivitetin e saj në forma të tjera. Ndër të tjerash, merr pjesë edhe në demonstratat e vitit ‘89 në Prishtinë (atë kohë shtatzënë).

¹¹ Në intervistën e dhënë ajo na bën me dije se në këtë mision ka marrë pjesë me fëmijët e saj të vegjël (njëri 3-vjeçar e tjetri foshnje 4-muajshe). “Ka qenë e paimagjinueshme që në Sllupçan një grua të hyjë në një odë me burra. Pas fjalës sime që mora në fillim, është shtrirë dora e pajtimit, GJAKU U FAL. Unë nuk qaj lehtë, aty kam qarë. Ishte një sukses i jashtëzakonshëm”, - shprehet ajo.

ndryshme që kontribuojnë në përmirësimin e pozitës së gruas në Maqedoninë e Veriut e në Kosovë. Dikur studente e mjekësisë e më vonë mjeke e aktiviste, ajo do të nderojë emrin e gruas shqiptare nga Maqedonia e Veriut duke rrugëtuar në misionin e saj të paluhatshëm, “e betuar për çlirimin dhe bashkimin e të gjitha tokave shqiptare në këto troje në Ballkan”.¹²

Universiteti i Prishtinës, i cili atë kohë ishte vatra e arsimimit e e ngritjes së vetëdijesimit kombëtar, kishte mbledhur rreth vete një numër të madh studentesh nga Maqedonia e Veriut e gjetiu. Në rrethanat e pamundësisë së studimit në gjuhën shqipe, studentët shqiptarë nga Maqedonia jo vetëm që studiuan në Prishtinë, por edhe kontribuan dukshëm me përpjekjet e tyre drejt qëllimit të përbashkët mbarëkombëtar. Për pasojë, shumë prej tyre u përndoqën, u torturuan e vuajtën dënim me burg. Vetëm në burgun e Ohrit, sipas të dhënave të Shpëtim Pollozhanit,¹³ kishin kaluar 135 studentë nga Struga e Ohri për pjesëmarrje në demonstratat studentore në vitin 1981 në Prishtinë.

Në këtë burg kishte përfunduar edhe Bardha Hidri-Tominaj, e cila atë kohë ishte nxënëse e Shkollës së Mesme të Mjekësisë “9 Maji” në Prishtinë. Për pjesëmarrje në demonstrata, u dënua me gjashtë muaj burg bashkë me shumë të tjera që u bënë pjesë e veprimtarisë ilegale për çështjen kombëtare. Në burg e veçojnë në qeli për shkak të organizimit të një proteste brenda burgut.¹⁴ Ajo thotë që ishte gruaja e parë e burgosur nga Struga, në Ohër. “Pas një muaji kur nëna ime erdhi të më vizitojë në burg, nuk më ka njohur.”¹⁵ Ndryshe nga Bardha, Fikrije Mehmedi nga Kërçova, përfundon në burgun e Tetovës, meqë në Kërçovë nuk kishte burg për gra.¹⁶ Me procedurë të përsheptuar zhvillohet procesi gjyqësor në Kërçovë në vitin 1981 ku i shqiptohet dënimi për veprimtari antishtetërore. Para këtij procesi gjyqësor, Fikrije Mehmedi merret në pyetje për një javë rresht në zyrat e policisë me qëllim që ta thyejnë moralisht. Pas rezistencës së treguar, lëshohet në shtëpi ku menjëherë i vijnë vizitorë me ofertë për të bashkëpunuar me organet e pushtetit. Pasi dështon kjo përpjekje, ajo përfundon në burgun e Tetovës me aktakuzën e pjesëmarrjes në

¹² Nga intervista e realizuar me Teuta Bekteshin.

¹³ Shpëtim Pollozhani, Kalërimi drejt dritës, Shkup 2016, 157.

¹⁴ Po aty, 146.

¹⁵ Bisedë me telefon nga SHBA me Bardha Tominaj (korrik 2023).

¹⁶ Shih shtojcën nr. 2.

demonstratat e vitit 1981. Studente e vitit të parë në Fakultetin e Matematikës, në demonstratat e studentëve, Fikrije Mehmeti që ndër më të spikaturat nga pushteti meqë në krye të trumës kishte mbajtur flamurin kombëtar (të cilin çdoherë e mbante në dhomën e saj). Bashkë me shoqet e saja të dhomës, Trëndelinë dhe Osmanije Labënishtën dhe Mukadeze Musain nga Struga dhe të tjera pjesëmarrëse në demonstrata, pavarësisht rrezikut ka ndihmuar rreth transferimit në spital të një të plagosuri nga Peja.¹⁷ Pas përfundimit të vuajtjes së dënimit me burg, i mohohet e drejta e vazhdimit të studimeve për shkak të pjesëmarrjes në demonstratat në Prishtinë. Gjatë luftës së Kosovës, Fikrija dhuron florinjte e saj personale për Fondin “Vendlindja thërret”.¹⁸ Gjatë krizës së refugjatëve në Stenkovec, angazhohet rreth tre muaj në cilësinë e mësueses, duke udhëtuar për çdo ditë me tren nga Kërçova.¹⁹

Nga ato që nuk i shpëtuan dot përndjekjeve nga ana e pushtetit ishin edhe Trëndelina dhe Osmania nga Struga, të cilat për shkak të këtyre përndjekjeve nuk u kthyen në Maqedoni. Trëndelina Labënishti, studente e Fakultetit Filozofik, vuajti dënim me burg për kundërrevolucion për tri vjet të plota (në burgun hetues të Mitrovicës, në Lipjan dhe në Pozharevc). Në rrethin e bashkëpjesëmarrësve në demonstrata kujtohet për rezistencën e saj me policinë për ta dërguar në spital të plagosurin nga demonstratat dhe për ruajtjen e flamurit kombëtar në turmën e demonstruesve duke e mbështjellë atë për trupin e vet.²⁰ Nga studentët që vinin nga Dibra veçojmë Memnune Ushtelencën dhe Gonxhe Ushtelencën. “Qindra studentë dibranë që studionin asokohe në Prishtinë morën pjesë në demonstratat studentore, 60 prej të cilëve u burgosën, u torturuan dhe u dënuan me burgim nga disa muaj gjer më 8 vjet. Në mesin e tyre Memnune Ushtelencë, Gonxhe (Ushtelencë) Mashkulli...”, - thotë Bashkim Mashkulli, kryetar i Shoqatës së ish të Burgosurve Politikë në Dibër

¹⁷ Intervistë e realizuar me Fikrije Mehmetin (gusht 2023, Shkup).

¹⁸ Shih shtojcën nr. 3 ku është dhënë fletëdëshmia për vlerën e florinjve të saj. Fletëdëshmia figuron në emrin e bashkëshortit të saj.

¹⁹ Në intervistën e saj, ajo tregon edhe ngjarjen e trishtë të një vajze të vogël 5-vjeçare nga Drenica, e cila ishte shkëputur nga familjarët e saj që ishin detyruar të largoheshin nga vatrat e tyre për në Tiranë. Fikrija kishte bërë të pamundurën për ta kaluar përmes Maqedonisë në Shqipëri për ta ribashkuar me familjen e saj.

²⁰ <https://info-cetta.blogspot.com/2009/11/xun-cettame-shkas-pervjetori-i-11-e-26.html>, (Shkarkuar më datë:13 prill 2023).

dhe bashkëpjesëmarrës i Demonstratave studentore të vitit 1981 në Prishtinë.²¹ Nuk lëmë pa përmendur rolin e gruas shqiptare edhe në luftërat e fundit, Kosovë dhe Maqedoni. Janë shumë, disa nga të cilat që nga bankat e shkollës së mesme i bashkëngjiten Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, e që më pas, nga Kosova vazhdojnë në vitin 2001 edhe në Maqedoni.

Kontributi i gruas shqiptare në kulturë, arsim e fusha të tjera

Aktiviteti i gruas shqiptare është i shprehur në veçanti në fushën e arsimit, të kulturës dhe në atë të mediave. S'do mend se ky aktivitet i saj jo vetëm në të kaluarën, por edhe tani, ka ndikuar dukshëm dhe vazhdon të ndikojë edhe në ngritjen e vetëdijesimit kombëtar dhe në avancimin e statusit të saj në shoqëri. “Kultura është një pasqyrë e shoqërisë sonë”, - ka thënë shkrimtari rus Leo Tolstoj, ndërkaq Eduard Hooper thotë: “Arti është shprehja e ndjenjave të thella të shpirtit, siç nuk mund të shprehen në asnjë mënyrë tjetër”. “Kultura është produkt i jetës së përgjithshme shoqërore, është vetëm një dimension specifik i jetës së përgjithshme shoqërore, kristalizimi specifik i saj, i shprehur përmes gjithçkaje që njeriu krijon si produkt material ose shpirtëror. Fillimi i kulturës është vetë fillimi i shoqërisë. Kultura është një kategori historike dhe zhvillimore. Tradita është një karakteristikë thelbësore e kulturës”.²² Këtë produkt arritën ta ruajnë aktoret, si: Motrat Shiroka, Antoneta Mazreku, Vera Jozha, Angjelina Gjoni, Leze Tomi e Meseret Qavolli të cilat janë paraqitur edhe para publikut kosovar në një kohë kur në Kosovë ka pasur mungesë të aktoreve.²³ Kujtojmë, Hyrije Hanën, e cila që nga viti 1954 kishte filluar punën në cilësinë e aktore në Teatrin Shqiptar të Shkupit (Theatri Populluer i Pakicave - Grupi Shqiptar - Shkup),²⁴ por që gjatë viteve të ‘60-ta merret nga sigurimi shtetëror në Shkup, duke mos iu ditur asnjë gjurmë asnjëherë.²⁵

²¹ <http://www.rugaearberit.com>. (Shkarkuar më 2 shkurt 2023)

²² Томе Груевски, Култура на говорот, Студиорум, 2011, Shkup, 20.

²³ Të dhëna nga Arkivi i Teatrit Shqiptar në Shkup.

²⁴ Shih shtojcën nr. 4.

²⁵ Në një bisedë me Fadil Fazliun (prill 2023, Shkup), i punësuar në Teatrin Shqiptar në Shkup thotë që “në vitin 2022, në një nga televizionet e Kosovës dëgjuam se ndërroi jetë Hyrie Hana, por vallë bëhet fjalë për të njëjtin person, nuk kemi fakte ende”.

Situata politike pas demonstratave të Kosovës reflekton më pas në rrethin e grave të Maqedonisë së Veriut në fushën e arsimit. Procesi i diferencimit nga puna me pretekstin e veprimtarisë armiqësore përfshin shumë gra nga Maqedonia e Veriut. Ndër to po përmendim Kimete Again, e përndjekur nga pushteti i atëhershëm së bashku me bashkëshortin e saj,²⁶ diferencohet nga Akademia Pedagogjike në Shkup ku ajo vepronte; Hazbije Kasapin e cila në kohën e Demonstratave të vitit '81 në Prishtinë, burgoset në burgjet e Maqedonisë së Veriut (në Tetovë) për shkak se në kolektivin e shkollës ku punonte si mësuese kishte shprehur haptas përkrahjen ndaj demonstruesve që kërkonin të drejtat e tyre elementare.

Për pasojë, pas vuajtjes së dënimit me burg 30 ditësh, largohet nga puna si e “papërshtatshme për punën që bën”;²⁷ Halide Palloshin e cila pasi ngrit zërin bashkë me 5 kolegët e saj të shkollës fillore “Liria” në Shkup, në vitin 1987, diferencohet bashkë me ta nga procesi edukativo-arsimor. Këtu përfundon edhe karriera e saj në arsim.²⁸ Duhet përmendur Myqereme Rusin, e cila vuri vulën e nënshkrimit në demonstratat e para në Tetovë, për Universitetin e Tetovës. Gruaja e cila qëndroi në ballë të kauzës së themelimit të Universitetit të vetëm në Maqedoninë e Veriut, e cila i rezistoi kërcënimet, tabutë, bisedat informative, policinë dhe çdo presion tjetër. Në po të njëjtin universitet më pas vijuan dhe përfunduan shumë studentë nga Kosova, atëkohë kur universitetet atje ishin të mbyllura dhunshëm nga pushteti serb. Myqereme Rusi udhëhoqi lëvizjen e grave shqiptare me mbi 10 mijë anëtare. Ajo ka qenë në ballë të protestave më të tensionuara të viteve të '90-ta dhe fillimeve të viteve 2000.²⁹ Ndërkohë, me mbylljen e TVP-së, më 5 korrik të viti 1990, ku mbetën pa punë shumë prezantuese të lajmeve dhe gazetarë

²⁶ Државен Архив на Република Македонија, *Црните Страници на УДБА*, Албански екстремизам, том XII, рјеса е I, 2017, Shkup. f. 98, Целосна проверка на податоци за Аднан Селим Агаи и Кимете Садику Агаи.

²⁷ Bisedë telefonike me Hazbije Kasapin (prill, 2023). Ajo tregon që nuk e ka ruajtur dokumentacion e aktvendimeve gjyqësore për shkak se nuk ka dashur të rikujtohet në momentet e vështira të saj. Ngaqë i mohohet e drejta e punës në cilësinë e mësueses, punon në një zyrë kontabiliteti në Shkup deri në vitin 1992. Pas kësaj periudhe, sërisht i kthehet punës së mësuesisë në Shkollën Fillore “Dame Gruev” (sot “7 Marsi”) në Shkup deri në pensionimin e saj.

²⁸ Shih shtojcën nr: 5 ku jepet VENDIMI për ndërprerjen e marrëdhënies së punës.

²⁹ <https://dailymakinfo.wordpress.com> (shkarkuar më 25 gusht, 2023).

në Kosovë, ndër to edhe Drita Reka-Gërmizaj, e lindur shkupjane, e cila veprimtarinë e saj e kishte shtrirë në Kosovë, pas mbylljes së programit kthehet sërish në Shkup dhe me zërin e saj fillon sinjali i televizionit të parë kombëtar në Shkup.

*“Arma ime e ushtarit është arma e së vërtetës. Kur ju keni lindur në një luftë si unë, duke jetuar në një luftë si fëmijë, kur keni qenë në luftëra si korrespondent lufte gjithë jetën tuaj - më besoni! - ju zhvillon një formë fatalizmi; ju jeni gjithmonë gati për të vdekur... Kush e do jetën nuk arrin kurrë me u përshtatë, të nënshtrohet apo të komandohet. Ata që e duan jetën janë gjithmonë me armë në dritare për ta mbrojtur atë”.*³⁰

Këtë e bënë edhe gazetaret shqiptare nga Shkupi të cilat kontributin e vet ia kushtuan Kosovës në periudhën e viteve të ‘80-ta e deri pas Luftës së Kosovës, dhe ende vazhdojnë. Valentina Saraqini, në fillim gazetarë në RTP e redaktore në javoren politike “Zëri”, gjatë viteve të ‘90-ta bëhet pjesë e qarqeve të spikatura gazetareske e intelektuale të Kosovës që i shërbyen lëvizjes për lirinë dhe pavarësinë e Kosovës. Gjatë luftës shquhet me raportimet nga zonat e luftës.³¹ E tillë është edhe Dijana Toska, e cila shpesh lufton edhe për rolin e gruas në shoqërinë tonë shqiptare. “Përballë tankeve e policisë isha thuajse në të shumtën e rasteve e vetme ose me ndonjë kolege tjetër... Malicioziteti i tyre shkonte deri aty sa thoshin: ti je femër e nuk të vrasin! Kur duhej të udhëhiqej ndonjë debat i nxehtë politik (ndryshimet kushtetuese, përballë me kryesinë e LKK-së e Rrahman Morinën...) që mund të kishte pasoja (suspendim, diferencim, burgosje) thirrresha zakonisht nga redaktorë (burra) për t’i udhëhequr”.³² Nuk mund të mos e përmendim në këtë kontekst edhe një akt vendimtar për kthesën që do të marrë faktori ndërkombëtar në qasjen kundrejt fjalës së lirë dhe objektivitetit në mediat shqipe të Maqedonisë së Veriut - të njërës nga autorët e këtyre radhëve, siç

³⁰ <https://observerkult.com/oriana-fallaci-kush-e-don-jeten-nuk-arrin-kurre-me-u-nenshtru/> (Shkarkuar më 13 Maj 2023).

³¹ Shih për më tepër: <https://www.itsh.edu.mk/u-zhvillua-projekti-zhvillimi-i-kultures-meditike-dhe-promovimi-i-kultures-ne-media> /panel diskutim rreth mediave, mbajtur më 11 Nëntor 2019, Shkup ITSHKSh.

³² Dijana Toska, *Maqedonia në gazetarinë time (1990-1996)*, Faik Konica, Prishtinë 2014, 287.

është Valdeta Kasapi, redaktore udhëheqëse e edicioneve informative në MRTV - programi i dytë në gjuhën shqipe, e cila në vitin 2001 mori guximin të ndërpresë programin gjatë transmetimit të edicionit informativ për shkak të censurës së fjalës së lirë si dhe të kufizimit të hapësirës për të transmetuar informacionet objektive për të cilat kishte nevojë audienca shqiptare në përgjithësi dhe ajo kosovare gjatë kohës së krizës së refugjatëve, në veçanti.³³

Gratë që ndërtuan strukturën e shoqërisë shqiptare edhe ndërkombëtarisht

Një gërshetim i veprimtareve gra shqiptare vazhdon të na bëjë krenarë edhe botërisht. “Pa muzikë, jeta do të ishte një gabim”, - thotë filozofi gjerman, Friedrich Nietzsche. Duhet përmendur një nga violinistet e para të këtyre dy shteteve, Sihana Badivuku e cila po vazhdon veprimtarinë e saj duke i ngjitur kufijtë Kosovë-Maqedoni e Veriut si dhe kufijtë e shumë shteteve të tjera të Evropës.

Aktorja shkupjane Teuta Ajdini-Jegeni ka luajtur një nga rolet kryesore të filmave shumë të njohur “Njeriu prej dheu” dhe “Babai dhe Babai”. Që nga jeta studentore në Shkup, gjatë viteve të ‘80-ta, ka prekur skenat teatrore në Kosovë, duke e mbushur kështu një boshllëk të aktoreve në Akademinë e Arteve.³⁴ Së fundi, bashkë me regjisorin kosovare, Kaltrina Krasniqi, me filmin “Vera andrron detin”, ku shpalosen dhe kritikohen të metat e botëkuptimit tonë pikërisht në aspektin gjinor, merr pjesë në më shumë se 50 festivale botërore të dekoruara me çmime prestigjioze në të gjitha pjesëmarrjet.³⁵ Si e përzgjedhur nga Instituti Ndërkombëtar i Teatrit

³³ Më datë 29.04.2001 në MRTV- Programi në Gjuhën Shqipe, redaktorja-udhëheqëse e programit Valdeta Kasapi ndërpret programin për shkak presioneve dhe censurës nga ana e anëtarëve më të lartë të hierarkisë në këtë institucion për heqjen e lajmeve të vonshme dedikuar situatës së luftës së Kosovës si dhe përdorimit të termit “terrorist” për ushtarët e UÇK-së në luftën e Maqedonisë, term ky që ishte i zakonshëm në mediat në gjuhën maqedonase. Shih për më tepër rreth kësaj çështjeje: MEDIAT NË SHOQËRITË SHUMËGJUHËSORE, Liria dhe përgjegjësia, Përgatiti: Ana Karlsrajter Vienë, 2003, 36.

³⁴ Intervistë me Teuta Ajdini-Jegenin, prill, 2023, Shkup.

³⁵ “Vera Andrron detin”, premierë botërore në Festivalin e Filmit në Venedik; merr pjesë në San Paulo, Internationale Film festival; AFI FEST, Film festival; Saloniki, International Film Festival; Tokyo- Internationale Film Festival (festivali më i madh i filmit aziatik); Edicioni i 70th Mannheim-Heidelberg Film Festival; Cemana Del

jep porosinë e saj në ndërrimin e motmotit në vitin 2023: “Thuani JO atyre që përgjakën botën, çdo kundërshtim i yni numërohet”.³⁶

Përmes kësaj porosie ajo kërkon paqen që i ka munguar me dekada popullit shqiptar. “Shkupi është kërthiza e Shqipërisë etnike. Autoktonia iliro-shqiptare e Shkupit është e shenjtë, me gjuhë hyjnore shqipe, i harruar nga qenia njerëzore, por jo edhe nga Zoti - Tapia e vendit është gjuha’, - ka thënë Josip Bageri për gazetën kombëtare “Shkupi”, në 83-vjetorin e daljes së saj”.³⁷ Nga të gjitha këto të dhëna dëshmojmë se ndarjet administrative politike asnjëherë nuk kanë pasur efekt në shkëputjen e lidhjeve tejet të ngushta ndërmjet shqiptarëve kudo që janë, në veçanti ndërmjet shqiptarëve të ish-Jugosllavisë, Kosovë dhe Maqedoni e Veriut. Këto dy njësi administrative të ish-RSFJ-së qenë të lidhura ngushtë, pavarësisht këtyre ndarjeve, si para luftës së Kosovës, ashtu edhe pas saj. Lidhjet shpirtërore, politike e kulturore ndërmjet shqiptarëve sa vijnë e shtohen gjithnjë e më shumë. Në këtë drejtim, rol të rëndësishëm e të pamohueshëm pati dhe vazhdon të ketë gruaja, e cila në misionin e saj për të ardhmen e Kosovës, ishte një dhe, kuptohet, ndikimi i saj në ngritjen e vetëdijes së grave në Maqedoninë e Veriut ishte i pashmangshëm.

Pavarësisht se roli i gruas shqiptare në Kosovë dhe në Maqedoninë e Veriut nuk është më pak i rëndësishëm se sa i grave në vendet e tjera dhe sado respektit që ka fituar ajo mbështetur në participimin e saj ndër vite në jetën politike, shoqërore, kulturore, arsimore, në aspektin e barazisë gjinore ende ekzistojnë sfida dhe barriera, të cilat duhet të tejkalohen për të arritur nivelin të cilin ato e meritojnë. Po e përmbysim me gruan e cila na bën krenarë botërisht, shkupjanen Gonxhe Bojaxhiu, me prejardhje kosovare: “*Ne mund të bëjmë gjëra të vogla, por me dashuri shumë të madhe*” - Nënë Tereza.

Cine Film festival, Lima, Peru; Dy çmime nga asociacionet e regjisorëve dhe profesionistëve në Bienalen e Venedikut, çmimi *Inclusion Edipo Re* dhe çmimi për autoret gra nën 40 vjet; çmimi special i Jurisë-Selanik, çmimi kryesor Grand Prix-Tokio, Çmimi i parë Grand Prix dhe TV 21, në Shkup.

³⁶ Në vijë me traditën e Institutit Ndërkombëtar të Teatrit, dega e këtij Instituti në Maqedoninë e Veriut ka përcaktuar aktoren e mbi 50 roleve tetrorë e filmike, Teuta Ajdini-Jegenin për ta përcjellë porosinë e sivjetme për ditën Botërore të Teatrit, 27 Mars, 2023.

³⁷ Dijana Toska, *Maqedonia në gazetarinë time (1990-1996)*, Faik Konica, Prishtinë, 2014, 87.